

Franz Hardtmuth a Karel Chochola

K památce dvou výrazných osobností Jihočeského regionu

Jiří Krejčí

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích

Obrázek 1: Franz Hardtmuth (Zdroj: VOSATKA, M. Čtyři století jedním tahem. [s.l.]: KOH-I-NOOR HARDTMUTH a. s. 2010.)

Obrázek 2: Karel Chochola (Zdroj: WAGNEROVÁ, M. Karel Chochola, neprávem opomíjený jihočeský tvůrce. CBArchitektura.com [online]. © 2009 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z <http://cb-arch.blogspot.com/2012/02/karel-chochola-nepravem-opomijeny.html>)

V letošním roce si můžeme připomenout dvě kulatá výročí osobností našeho kraje, které se sice v časech svých životů téměř nemohly setkat (starší z obou mužů zemřel v době, kdy mladšímu byly teprve tři roky), ale které přesto spojuje víc, než by se na první pohled zdálo. Jedná se o podnikatele a technika Franze Hardtmutha (1832 – 1896), od jehož narození letos uplulo sto osmdesát let, a stavaře a architekta Karla Chocholu (1893 – 1942), zabitého nacisty v období tzv. heydrichiády před sedmdesáti lety.

Připomínat si úspěšné životy předků nemusí být motivováno jen snahou nalézt v jejich postojích inspiraci a povzbuzení k vlastní životní odvaze. Smysl vzpomínání lze také vnímat v projevu vděčnosti za to, co z minulosti dostáváme a co často užíváme s lhostejnou suverenitou nevědomosti.

Hora světla

Rodina Hardtmuthů pochází z Bavorska. První zmínky o ní lze nalézt již v šestnáctém století. V polovině osmnáctého století vznikla rakouská rodová větev, jejíž členové byli často úzce spjati se službou pro šlechtický rod Liechtensteinů.

Josef Hardtmuth (1758 – 1816), dvorní knížecký stavitel a pozdější zakladatel slavné firmy, proslul krom úprav vídeňského paláce Liechtensteinů především jako jeden ze spoluautorů velkolepě pojaté přestavby zámku v Lednici (dnes zapsané na prestižním Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO). Josef Hardtmuth byl zároveň významným vynálezcem. Vedle patentu na kameninu připomínající holandský fajáns našel nový způsob tlakové výroby nepálených vápenopískových cihel a umělou tuhu, jejíž objevení stálo u zrodu velkého podnikatelského úspěchu. Cena tužek, dovážených v Hardtmuthově době takřka výhradně ze vzdálené Anglie, byla značně vysoká. Hardtmuth se proto rozhodl nahradit kvalitní anglický grafit zemským, který smíchal s jílem. Směs byla zpracována unikátní technologií vytlačování lisem s kruhovým průvlakem. Objev tohoto způsobu výroby tuhy, tzv. Vídeňská metoda, stojí na počátku těžby grafitu v jižních Čechách. Po smrti Josefa Hardtmutha fakticky přejímá vedení firmy syn Carl. V roce 1848 se stěhuje továrna z Vídně do Českých Budějovic. (Důležitou roli ve volbě nového místa pro výrobu tužek hrál, krom samotného faktu blízkých nalezišť grafitu, přítel Carla Hardtmutha, budějovický patriot a podnikatel Vojtěch Lanna.) Tento okamžik je důležitým mezníkem industrializace celého Jihočeského regionu.

Již v době příprav stěhování výroby na nové místo vstupuje do přímého řízení firmy Carlův (tehdy teprve dvacetiletý) syn Franz, kterému se podařilo spolu s otcem vybudovat rozsáhlý podnik, disponující již k roku 1868 více než tisícem zaměstnanců. Franz Hardtmuth se zaměřil především na inovaci technologie, která by proces výroby urychlila a zefektivnila. Franz se rozhodl studovat strojařinu a moderní konstrukci strojních zařízení přímo v kolébce moderního průmyslu – v Anglii (vedle Londýna studoval též ve Vídni a Berlíně). Pro řízení tužkárny nabyl na britských ostrovech neocenitelných zkušeností a znalostí, díky nimž se mu podařilo zkonstruovat převratné technologické zařízení. Jednalo se o moderní způsob výroby tužek pomocí jednoúčelových strojů, které výrobu rozfázovaly na jednotlivé technologické operace. Jednoduchost, účelovost a efektivnost systému Franze Hardtmutha – to jsou kvality, které dosud žádný jiný systém tužkárenské výroby nepřekonal.

Modernizace způsobu výroby není jediným podstatným krokem k úspěchu podnikání Franze Hardtmutha. Neméně významným počinem bylo vytvoření nové řady špičkových grafitových tužek. Franz Hardtmuth navrhl sadu devatenácti stupňů tvrdosti tužek žluté barvy, kterou pojmenoval po vzácném indickém diamantu, jehož hindský název s významem „hora světla“ zní v anglické

transkripci „Koh-i-noor“ (Hardtmuth byl za svých studií návštěvníkem londýnské Světové výstavy roku 1851, kde byl drahokam z majetku královny Viktorie vystaven). Pro novou širokou škálu gradací tvrdosti tuhy Franz Hardtmuth vymyslel též nový způsob značení, který se užívá v tužkárenské výrobě dodnes (písmena B – „black“ pro měkké tužky, H – „hard“ pro tvrdé a HB pro tvrdost střední).

Franz Hardtmuth byl v neposlední řadě marketingovým inovátorem. Při uvedení exkluzivní nové sady tužek nezvolil tradiční nižší zaváděcí cenu, ale naopak cenu trojnásobnou ve vztahu ke konkurenci. Výjimečná kvalita Hardtmuthových výrobků se dočkala nevídaného uznání. Nejenže se dostalo podniku vedle komerčního úspěchu výrazných oborových ocenění (např. zlatá medaile na vídeňské Jubilejní výstavě roku 1888 či první místo na pařížské Světové výstavě o rok později), ale nové tužky se staly přímo standardem kvality. Od roku 1890 se jejich neobvyklé pojmenování stává součástí oficiálního názvu podniku – KOH-I-NOOR L&C HARDTMUTH. KOH-I-NOOR se také stal roku 1894 jednou z prvních firemních chráněných značek v celém Rakousko-Uhersku. Tou dobou má před sebou Franz Hardtmuth, z rozhodnutí císaře Františka Josefa I. šlechtic, čestný občan Budějovic, držitel nejvyššího francouzského vyznamenání – rytířského kříže Čestné legie a držitel nejvyššího německého vyznamenání – řádu Železné koruny – pouhé dva roky života, který zcela zasvětil zvelebení rodinné firmy. Továrník umírá 25. 6. 1896 v Budějovicích. Dělníci, kteří jej s úctou nazývali „starým pánem“ vděčně vzpomínali na Hardtmuthův zájem o ně a na jeho snahu zajistit jim co možná nejlepší podmínky k práci i k životu. Franz Hardtmuth je pochován v rodinné hrobce na nově zřízeném hřbitově v Mladém.

Čisté linie

Letos uplynulo sedmdesát let od popravu významného funkcionalistického architekta, jehož dílo je neodmyslitelně spjato s Českými Budějovicemi. Ing. Karel Chochola, Dr. techn. věd (1893 – 1942) se narodil v Plzni, ale jeho dospělý život je svázán s jižními Čechy, předně s jejich krajským městem.

Karla Chocholu vychovával dědeček (matka předčasně zemřela a otec se rozhodl vycestovat do USA, odkud se vrátil až po druhé světové válce, kdy už byl jeho syn po smrti). Po maturitě na plzeňském gymnáziu Chochola odchází do Prahy, kde studuje Vysokou školu architektury a pozemního stavitelství. Po jejím absolvování přichází jako středoškolský profesor do Českých Budějovic. Vedle učitelství se zabývá také prvními architektonickými návrhy a absolvuje též pro další tvorbu podstatné studijní stáže ve Francii a Itálii.

Spolu s dávným přítelem, malířem Ottou Matouškem, Karel Chochola roku 1924 zakládá Sdružení jihočeských výtvarníků, které výrazným způsobem ovlivňuje kulturní život celého regionu. Téhož roku se Chocholovi poprvé podaří prosadit ve velké veřejné soutěži. Jedná se o novou zástavbu na Sokolském ostrově. Podle Chocholova návrhu je brzy realizována první stavba – stadion. Druhé kolo soutěže k dostavbě sokolovny Chochola překvapivě nevyhrává (snad z důvodů názorových rozeprý se členy komise, kteří zaměňují osobní sympatie s kvalitou projektu), a tak se rozhoduje obrátit svůj talent jiným směrem

– k průmyslové architektuře. Chocholův zájem o regulaci Vltavy a obecně o stavby technického charakteru vrcholí rokem 1937, kdy je realizován projekt nového hybného jezu u Gellertovy továrny.

Ještě na sklonku dvacátých let se podle projektu Karla Chocholy staví tehdy největší a nejmoderněji vybavený biograf v kraji – kino Kotva. Vedle bloku pěti domů Československé tabákové režie v Havlíčkově kolonii se stihne do vypuknutí druhé světové války dle Chocholových návrhů realizovat ještě projekt administrativní budovy firmy bratří Petrášů, v roce 1935 obchodní dům Brouk a Babka, za nějž je autor kritizován pro nepatřičnost vzhledem k okolní zástavbě, a především řada soukromých domků a vil.

Chochola však nenavrhoval stavby pouze v Českých Budějovicích. Podílel se též například na projektu hřbitovní kaple v Protivíně či na podnikovém domě firmy Spiro ve Větřní. V době válečné však jeho aktivity předčasně končí. Nabídku spolupráce s německou okupační mocí architekt odmítá a vzápětí vstupuje do odbojové skupiny dr. Škracha. Občanská statečnost se stává ještě ne padesátiletému muži osudnou. Na konci srpna roku 1940 je Chochola poprvé zatčen, v červnu roku 1942 je obviněn z protistátní činnosti a ze schvalování atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a 3. 6. v Táboře popraven.

Karel Chochola vnímal poslání svého povolání v práci pro společnost. Čistota a poctivost vyzářovala z jeho životních postojů i z architektonických návrhů. Nejen z tohoto důvodu by nás měla památka jeho osobnosti dnes oslovovat.

Provinciální jihočeské prostředí převážně nedokázalo ve své době ocenit uměleckou velikost Chocholových staveb. Přesto se dokázal Karel Chochola stát v relativně krátké době architektem, který se na tváři jihočeské metropole první poloviny minulého století podílel nejvyšší měrou. Pro svůj jasně čitelný rukopis čistých linií a nezvyklé symetrie patří též mezi nejvýznamnější architektky moderny v kontextu celé naší země.

Jít vlastní cestou

Franz Hardtmuth rozšířil výrobu ve svém závodě do podoby jedné z největších továren v zemi, v níž našly zaměstnání tisíce dělníků. Karel Chochola patřil k těm nemnoha architektům, díky kterým můžeme dnes i v stále poněkud konzervativně laděných Českých Budějovicích obdivovat modernistické stavby. Společnou vlastností obou zmíněných mužů, jejichž význam bezesporu přesahuje hranice Jihočeského kraje, byla neutuchající snaha o inovativnost – snaha jít svou vlastní cestou a jistá umanutost či zarputilost ve směřování za vlastními vizemi. Oběma bylo zároveň společné usilování o změnu paradigmat smýšlení ve společnosti tendující tradičně k pohodlné maloměstské konvenčnosti. V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že zmíněné osobnosti spojuje také to, jak výrazně proměnily podobu svého města. Věřme, že cosi z úsilí Franze Hardtmutha a Karla Chocholy jít vlastní cestou, ale přitom se angažovat pro druhé, zůstane i pro naše životy cenným příkladem postojů vzdorujících času.

Použité zdroje

- ERBANOVÁ, E., M. ŠILHAN a R. ŠVÁCHA (ed.). *Slavné vily Jihočeského kraje*. Praha: Foibos, 2007. ISBN 978-80-87073-03-2.
- KLÍMOVÁ, J. Hardtmuth. In: *Nová šlechta v českých zemích a v podunajské monarchii* [online]. © 2009 [cit. 2012-05-29]. Dostupné z <http://www.nova-nobilitas.eu/rod/hardtmuth>
- NOVOTNÝ, M. et al. *Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšířené vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe 2006. ISBN 80-239-6706-1.
- PETRÁŇ, E. Historie Koh-i-noor Hardtmuth. In: *Emanuelpetran.cz* [online]. © 2009 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://www.emanuelpetran.wz.cz/historie.kohinoor.html>
- VOSATKA, M. *Čtyři století jedním tahem*. [s.l.]: KOH-I-NOOR HARDTMUTH a. s., 2010.
- WODICZKA, I. J. Hardtmuthové. Z němčiny přeložil Jan MAREŠ. In: *Kohoutí kříž. Jihočeské vědecká knihovna v Českých Budějovicích* [online]. © 2001 – 2012 [1936] [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: http://www.kohouti.kriz.org/zvyrazni.php?Soubor=data/w_wodii.php
- WAGNEROVÁ, M. Karel Chochola, neprávem opomíjený jihočeský tvůrce. In: *CBArchitektura.com* [online]. © 2009 [cit. 2012-05-24]. Dostupné z: <http://cb-arch.blogspot.com/2012/02/karel-chochola-nepravem-opomijeny.html>

Kontaktní adresa:

Mgr. Jiří Krejčí, Ph.D., Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, Okružní 10, 370 01 České Budějovice, krejci@mail.vstecb.cz

---

KREJČÍ, J. Franz Hardtmuth a Karel Chochola: K památce dvou výrazných osobností Jihočeského regionu. *Littera Scripta*. 2012, **5**(1), 287–291. ISSN 1802-503X.
